

مجلس شانزدهم: رفتارشناسی علما با همسر

حجت الاسلام والمسلمین محمد مهدی فیروز مهر*

اشاره

از نگاه متون دینی، جامعه انسانی از نهاد خانواده ساخته می‌شود و نهاد خانواده نیز از زن و شوهر، به عنوان اصلی‌ترین اعضای این کانون اساسی شکل می‌گیرد. کارکرد درست خانواده، وابسته به نوع نگاه و رفتارهای زن و شوهر است. در نگاه دینی، یک مرد باید برای همسرش بهترین و بی‌بدیل باشد. رسول خدا ﷺ فرمود: «خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِنِسَائِي»^۱؛ بهترین شما کسی است که برای خانواده‌اش بهتر باشد و من بهترین شما برای خانواده‌ام هستم. «بهرتر و بی‌بدیل بودن مردان برای همسرانشان، نیازمند الگوی عملی است که به عنوان نقشه راه، راهنمای زندگی خانوادگی باشد. بهترین الگو برای روابط درست خانوادگی، در قرآن و بیان معصومان عليهم السلام ارائه شده است و عالمان ربانی، هرچند معصوم نیستند، زندگی خانوادگی خویش را بر مبنای آن پی‌ریزی کرده و خود اسوه‌ی عینی زندگی مؤمنانه شده‌اند. نوشتار حاضر، برخی رفتارهای علما با همسر را تبیین می‌کند.

حق‌شناسی

مهم‌ترین رویکرد علما به همسر، حق‌شناسی است. این رفتار عالمان، در آموزه‌های دینی ریشه دارد. امام سجاد عليه السلام فرمود: «أَمَّا حَقُّ الزَّوْجَةِ، فَإِنَّ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ جَعَلَهَا لَكَ سَكَنًا وَأُنْسًا، فَتَعْلَمَ أَنَّ ذَلِكَ نِعْمَةٌ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْكَ، فَتُكْرِمُهَا وَتَرْفُقُ بِهَا»^۲؛ اما حق همسر این است که توجه داشته باشی که خداوند او را مایه آرامش و انس تو قرار داد و بدانی که او نعمتی از سوی خدا برای

* عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱. شیخ صدوق، کتاب من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۴۴۳.

۲. همو، الأمالی، ص ۴۵۳.

توست. پس، باید که او را گرامی بداری و با وی مدارا کنی.»

معنای حق‌شناسی از همسر، علاوه بر رعایت حقوق واجبِ مربوط به زن، این است که به نکات ذیل هم توجه داشته باشیم:

۱. توجه شود که همسر در زندگی چه نقشی دارد. بر اساس این سخن حضرت سجاد علیه السلام، همسر مایه آرامش و انس شوهر است. این کلام حضرت، در رفتار علما با همسر خویش نمود خاصی دارد؛ برای مثال، حضرت امام علیه السلام به همسرش علاقه وافری داشت؛ به طوری که از نظر ایشان، همسرشان در یک طرف قرار داشت و بچه‌هایش در طرف دیگر. نوه امام علیه السلام می‌گوید:

یادم هست که خانم مسافرت رفته بود و آقا خیلی دل‌تنگی می‌کرد. ما به شوخی می‌گفتم:

«اگر خانم باشند، آقا می‌خندند و وقتی خانم نباشند، آقا ناراحت‌اند و اخم می‌کنند.»^۱

همسر آیت‌الله سید محمدحسن الهی می‌گوید:

«همین که از در خانه وارد می‌شدند، نگاه می‌کردند و اگر می‌دیدند من از پنجره دارم [به ایشان] نگاه می‌کنم، با خوشحالی می‌آمدند و می‌گفتند: همین که تو بلند می‌شوی و از پنجره نگاه می‌کنی، همه چیز یادم می‌رود؛ تمام غم و غصه‌ها می‌ماند دم در. داخل خانه هم خیلی خوب بودند؛ ما حتی یک اما و لَمَّا^۲ با هم نداشتیم.»^۳

۲. همسر با ویژگی آرامش‌آفرینی، نعمت الهی است. آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی در مورد همسرش می‌گوید:

«... یکی از اسباب مهم توفیق حقیر در تألیف کتاب‌هایی که نوشته‌ام، به عنایت همسر معظمه، علویه محترمه و کریمه، از بیت فقاها و سیادت بوده است. ایشان علاوه بر تحمل زحمات پرستاری و خانه‌داری، در نوشتن همه آثاری که دارم، آنچه در توان داشته، به من یاری و کمک کرده و به کارم تشویق و ترغیب نموده است. لذا امیدم به لطف خداوند متعال این است که... ثواب این نوشته را در نامه عمل ایشان - که در ثواب‌های آثار حقیر، نظماً و نثراً شریک است - ثبت فرماید.»^۴

۱. ستوده، پایه‌پای آفتاب، ج ۱، ص ۳۱۵، به نقل از: زهرا اشراقی، نوه امام خمینی علیه السلام.

۲. چون و چرا، بگو مگو.

۳. مهدی محمدی صیفار، «مشق مهر»، مجله مکتب اسلام، سال ۲۱، دی‌ماه ۱۳۶۰، ش ۱۰، ص ۲۷.

۴. صافی گلپایگانی، نیایش در عرفات، ص ۳۱۳ - ۳۱۴.

علامه طباطبایی پیوسته در مورد همسرش می فرمود:

«این زن بود که مرا به اینجا رساند. او شریک من بوده است و هرچه کتاب نوشته‌ام، نصفش مال این خانم است.»^۱

۳. همسرش را اکرام و احترام کند و با او مدارا نماید. این خصوصیات، در زندگی عالمان ربانی بسیار برجسته بوده است. در مورد امام خمینی علیه السلام نوشته‌اند:

«هیچ‌گاه وقتی خانم در منزل بود، تنها غذا نمی خوردند؛ یعنی اگر سفره را پهن می کردند و غذا در سفره آماده بود و خانم از اتاق بیرون رفته بودند، امام دست به غذا نمی زدند تا خانم تشریف بیاورند و بنشینند و با یکدیگر غذا بخورند.»^۲

همچنین، درباره علامه طباطبایی نوشته‌اند:

«همسرش بیمار شد و ۲۷ روز تمام کار و زندگی اش را رها کرد و به طور شبانه‌روزی به او می رسید. بعد از مرگ او، به عشقش وفادار بود و تا چهار سال، هر روز می رفت کنار مزارش. بعد از آن چهار سال هم که فرصت کمتری داشت، به طور مرتب دو روز در هفته (روزهای دوشنبه و پنج‌شنبه) سر مزار همسرش می رفت و امکان نداشت این برنامه را ترک کند. به شاگردش هم پولی داده بود تا به کسی بدهد و تا یک سال هر هفته در شب‌های جمعه در حرم حضرت معصومه علیها السلام به نیابت از همسر مرحومش زیارت‌نامه بخواند. می گفت: بنده خدا باید حق شناس باشد. اگر آدم نتواند حق مردم را ادا کند، حق خدا را هم نمی تواند ادا کند.»^۳

ابراز محبت

سیره دیگر عالمان عامل، ابراز محبت به خانواده، به خصوص همسر خویش است. قرآن کریم می فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»^۴ و از نشانه‌های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید و در میانتان مودت و رحمت قرار داد. در این، نشانه‌هایی

۱. جمعی از پژوهشگران حوزه علمیه قم، گلشن ابرار، ج ۲، ص ۸۷۲.

۲. ستوده، پایه‌پای آفتاب، ج ۳، ص ۱۰۴، به نقل از: یکی از یاران امام خمینی علیه السلام.

۳. مهدی محمدی صیفار، «مشق مهر»، مجله مکتب اسلام، سال ۲۱، دی‌ماه ۱۳۶۰، ش ۱۰، ص ۲۶.

۴. سوره روم، آیه ۲۱.

است برای گروهی که تفکر می‌کنند.»

بر اساس این آیه، وجود همسر، نشانه‌ای الهی است و پیدایش عشق و مهربانی میان زوجین، از دیگر برکات خداوند است. زوجینی که پیش از ازدواج هرگز همدیگر را ندیده بودند، پس از ازدواج، میانشان عشق و صف‌ناپذیری پدید می‌آید و از آنجا که زن می‌خواهد خود را در عمق دل شوهر ببیند، ابراز این عشق از سوی شوهر، تأثیر ژرف و بی‌بدیلی بر روان او خواهد داشت. پیامبر خدا ﷺ فرمود: «قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ إِنِّي أُحِبُّكَ لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا؛^۱ این سخن مرد به همسرش که تو را دوست دارم، هرگز از دل او محو نمی‌شود.»

گاهی برخی متدینان، به هر دلیلی، عشق به همسر و اظهار آن را دور از شأن خود می‌دانند؛ اما رسول اکرم ﷺ فرموده: «كَلِمَا إِزْدَادَ الْعَبْدُ إِيمَانًا إِزْدَادَ حُبًّا لِلنِّسَاءِ؛^۲ هرچه درجه ایمان بالاتر باشد، عشق به زن (همسر) هم بیشتر خواهد بود.»

طبیعی است که وقتی بر مبنای آیه یادشده، محبت میان همسران از نشانه‌های خدا و یگانگی او باشد، هرکس ایمانش به خداوند بیشتر باشد، عشقش به همسر که از آیات الهی است، بیشتر خواهد بود. از این رو، به بیان امام صادق علیه السلام: «مِنْ أَخْلَاقِ الْأَنْبِيَاءِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ حُبُّ النِّسَاءِ؛^۳ از ویژگی پیامبران که در اوج ایمان بودند، این بود که به زنان (همسرانشان) عشق می‌ورزیدند.» در همین راستا، در سیره وارثان پیامبران، یعنی عالمان ربانی هم عشق به همسر نمود چشمگیری دارد. امام خمینی رحمته الله وقتی در بیروت بود، در نامه‌ای خطاب به همسرش نوشت: «تصدقت شوم؛ الهی قربانت بروم. در این مدت که مبتلای به جدایی از آن نور چشم عزیز و قوت قلبم گردیدم، متذکر شما هستم و صورت زیبایی در آینه قلبم منقوش است.»^۴

نه تنها افزایش ایمان، عشق به همسر را افزایش می‌دهد، دوستی اهل بیت علیهم السلام نیز عشق به همسر را فزونی می‌بخشد. امام صادق علیه السلام فرمود: «كُلٌّ مَنِ اشْتَدَّ لَنَا حُبًّا اشْتَدَّ لِلنِّسَاءِ حُبًّا؛^۵ هرکس بیشتر دوستدار ما (خاندان عصمت) باشد، به زن‌ها (همسرش) نیز بیشتر دوستی می‌کند.»

۱. کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۵۶۹.

۲. قاضی نعمان مغربی، دعائم الاسلام، ج ۲، ص ۱۹۲.

۳. کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۲۰.

۴. امام خمینی رحمته الله، صحیفه نور، ج ۳، ص ۳۶.

۵. ابن‌ادریس حلی، مستطرفات السرائر، ص ۶۳۶.

همسر شهید مطهری می گوید:

«در مدت ۲۶ سالی که با ایشان زندگی کردم، همیشه با یک حالت تواضع و آرامش با من رفتار می کردند، با صدای متین و چهره خندان؛ به طوری که من با یک ارادت و عشق خاصی کار می کردم و علاقه شدید ایشان به من و محبت هایی که می کردند، مرا در انجام کارهای منزل رغبت و شوق عجیبی می بخشید.»^۱

مهارت ابراز محبت، محیط زندگی خانوادگی را از صفا و صمیمیت لبریز می سازد و این صفا و صمیمیت از سوی والدین، می تواند به فرزندان نیز سرایت نماید. یکی از فرزندان شهید مطهری می گوید: «شاید اگر بگویم محترمانه ترین رفتاری که در ذهنم نقش بسته است، رفتار متقابل پدر و مادر بوده، اغراق نکرده ام. مادرم زنی فهیم، کوشا، تحصیل کرده و نیز اهل علم و معرفت و شعر بودند. با تمام وجود، موقعیت پدر را درک می کردند و متقابلاً پدرم نیز رفتاری بسیار محبت آمیز و صمیمی با ایشان داشتند.»^۲

همکاری

برخی مردها فکر می کنند تمام کارهای خانه، وظیفه خانم است و کار در خانه، در شأن مرد نیست. این نگاه، اشتباه است. خانه، محلّ صفا و صمیمیت است و چنانچه مرد در برخی کارها به همسرش کمک کند، صفا و صمیمیت افزایش می یابد. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در این باره می فرماید: «يَا عَلِيُّ لَا يَخْدُمُ الْعِيَالُ إِلَّا صِدِّيقٌ أَوْ شَهِيدٌ أَوْ رَجُلٌ يُرِيدُ اللَّهُ بِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ؛^۳ ای علی! خدمت به همسر نمی کند، مگر کسی که صدیق یا شهید باشد یا مردی که خدا می خواهد خیر دنیا و آخرت را به او عنایت کند.»

ویژگی همکاری با همسر، در زندگی عالمان ربانی جلوه دیدنی دارد. همسر عالم ربانی، آیت الله مرعشی می گوید:

«غیر از اینکه او همسری خوب، مهربان و دوست داشتنی بود، برای من مانند یک رفیق صمیمی و همکاری غمخوار نیز بود و در کارهای منزل به من کمک می کرد. بسیاری از

۱. مهدی محمدی صیفار، «مشق مهر»، مجله مکتب اسلام، سال ۲۱، دی ماه ۱۳۶۰، ش ۱۰، ص ۲۶.

۲. همان، ص ۳۱، به نقل از: سعیده مطهری، دختر شهید مطهری.

۳. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۱، ص ۱۳۲.

اوقات در کارهای آشپزخانه، از قبیل: درست کردن غذا، پاک کردن سبزی و شستن میوه و وسایل آشپزخانه، به من کمک می‌کرد.»^۱

در این راستا، پیامبر خدا ﷺ ضمن برشمردن ارزش و پاداش کمک به همسر، فرمود: «يَا عَلِيُّ! مَنْ لَمْ يَأْتَفْ مِنْ خِدْمَةِ الْعِيَالِ دَخَلَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ؛^۲ ای علی! هرکس خدمت به خانواده خود را ننگ نداند، بدون حساب وارد بهشت می‌شود.»

خانم طباطبایی، عروس امام خمینی رحمته الله، درباره همکاری امام با همسر خویش می‌گوید:

«چون بچه‌هایشان شب‌ها خیلی گریه می‌کردند و تا صبح بیدار می‌ماندند، امام شب را تقسیم کرده بودند؛ یعنی مثلاً دو ساعت خودشان از بچه نگهداری می‌کردند و خانم می‌خوابیدند و دو ساعت خود می‌خوابیدند و خانم بچه‌ها را نگهداری می‌کرد.»^۳

همسر آیت‌الله سید محمدحسن الهی می‌گوید:

«با آقا زیاد مشهد رفتیم... اخلاقشان در مسافرت هم خیلی خوب بود. در اتوبوس خانم‌ها به من می‌گفتند: از اخلاق خویش است که دو تا بچه با خودت آورده‌ای؟ می‌گفتم: همان قدر که من از بچه‌ها مواظبت می‌کنم، ایشان هم مراقبت می‌کنند.»^۴

مدارا

خداوند زن را به لحاظ توانایی جسمی و روحی، متفاوت از مرد آفریده است. از جمله رمز و رازهای موفقیت عالمان ربانی در زندگی خانوادگی، توجه به ویژگی آفرینش زن است. از این رو، از سخت‌گیری، خشونت، قهر و نزاع در محیط خانوادگی پرهیز می‌کردند. امام علی علیه السلام فرمود:

«فَإِنَّ الْمَرْأَةَ رَيْحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ فَدَارِهَا عَلَى كُلِّ حَالٍ، وَأَحْسِنِ الصُّحْبَةَ لَهَا لِيَصْفُوَ عَيْشُكَ؛^۵

به‌راستی زن، گل است؛ نه پیشکار. پس، در همه حال با او مدارا کن و با وی به‌خوبی همراهی نما تا زندگی تو باصفا شود.»

۱. رفیعی، شهاب شریعت، ص ۳۰۶-۳۰۷.

۲. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۱، ص ۱۳۲.

۳. علی‌اکبر سبزیان، زندگی به سبک روح‌الله، ص ۲۹، به نقل از: خانم فاطمه طباطبایی، عروس امام خمینی رحمته الله.

۴. مهدی محمدی صیفار، «مشق مهر»، مجله مکتب اسلام، سال ۲۱، دی‌ماه ۱۳۶۰، ش ۱۰، ص ۵۰.

۵. شیخ صدوق، کتاب من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۵۵۶.

فرزند آیت‌الله بهجت رحمته‌الله می‌گوید:

«بسیار اتفاق می‌افتاد که مادر سخنانی به پدر می‌گفت که اشتباه بود. ایشان آن‌قدر صبوری می‌کردند که ما ناراحت می‌شدیم. یک بار به مادر گفتم: شما مثلاً در این مورد اشتباه کرده‌اید و دلایل آن را ذکر کردم. وقتی خدمت آقا رسیدم، ایشان فرمودند که نباید می‌گفتید؛ یعنی حاضر نبودند کوچک‌ترین اصطکاک‌های در روابط خانوادگی ایجاد شود. گاه برای ایشان وسایلی را می‌گرفتند و به عنوان هدیه می‌دادند. به بچه‌ها سفارش می‌کردند که همواره با مادر باید مدارا کرد و نباید به هیچ‌وجه باتندی پاسخشان را داد.»^۱

آیت‌الله العظمی سید احمد خوانساری همسری داشت که خیلی ایشان را اذیت می‌کرد؛ حتی اگر مردم به در خانه آقای خوانساری می‌آمدند و می‌گفتند: با آیت‌الله العظمی خوانساری کار داریم، همسرش می‌گفت: «کدام آیت‌الله؟ بروید!» و به آقا فحاشی می‌کرد؛ گاهی آقا را با خاک انداز می‌زد! یک مرتبه دیدند که سر آقا شکسته است. به یاران نزدیکشان گفته بود: این، مرحمتی خانم است!

مرحوم فلسفی تعریف می‌کرد: یکی از آقایان به ایشان گفته بود: آقا! شما چرا این‌طور صبوری می‌کنید؟ طلاقش بدهید برود. در پاسخ گفته بود: «کجا ره‌ایش کنم، بیچاره جایی را ندارد برود؛ من صبر می‌کنم.»^۲

۱. مهدی محمدی صیفار، مشق عشق، ص ۶۳.

2. <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13900723001138>, (1396.11.30).